

218294

א ר כ י ו ן י ד ו ש ם
ש ע ר ה ע ד ו ת

נסר העדות : ברדה מיסה

סיבה : 0.3 עדויות יד ושם

ספר תיק : 9329 מספר קלטת : 083C/4863

תאריך : 14/01/1996 עד תאריך : 14/01/1996

וכן העדות : ברדה מיסה, ילידת BENGHAZI, לוב; 1931:

עדות על ילדה שגדלה במשפחה דתית בשכונה מעורבת, ערבים, נוצרים ויהודים. בבית דברו ערבית. אביה היה חייט ועבד עבור הצבא האיטלקי. כאשר הגרמנים יצאו מלוב, אירעו פרעות ב-BENGHAZI, ערבים ואיטלקים שדדו את חנות אביה, ידו בו ופצעו אותו. האיטלקים איימו על אביה לפתוח את חנותו בשבת ("גזרות שבת"). ב-1941 היא גורשה עם משפחתה ותושבי BENGHAZI למחנה GIADO, מחנה משפחות. איטלקים וגרמנים שמרו על המחנה. בהיותה במחנה היא אבדה עין אחרי שחייל גרמני הבהיל אותה. בהמשך התנפל עליה כלב של אחד השומרים ונשך אותה. ב-1943 הבריטים שחררו את המחנה והעבירו את המשפחות כמו משפחת העדה למחנה מעבר שם טפלו בהן. לאחר שלושה חודשים היא חזרה ל-BENGHAZI. ביתה נלקח ע"י תושבי העיר. משפחתה חפשה מקום אחר לגור. ב-1949 עולה לארץ מ-TRIPOLI.

אין הנבלות על השמוש בחומר

ח ת י מ ת ה ע ד

ת א ר י ך

03 - 9329

דב"ר נ"ח

המרוואיינט: ברדה מיסה

תאריך: 14.1.1996

מראיינת: אליהו

כתבנית: שושנה מרגלית

אני ברדה מיסה, נולדתי ב-1931. כשהייתי בת 9, מבנגזי, היינו גרים ב...
במלחמה הביאו לנו משאיות.

- ש. טולדת בבנגזי?
ת. כן. נולדתי בבנגזי.
ש. מתי?
ת. ב-19 ביולי 1931.
ש. גרתם בבנגזי?
ת. כן.
ש. הייתם משפחה?
ת. כן, משפחה. היינו 2 אחים ו-4 אחיות ואבא האמא, 8 נפשות.
ש. מה היו שמותם?
ת. תגדולה גיוליה, ניסריה, לאורה ואנו. אחי זייל שמו היה יעקב. הצעיר שמו דוד.
אבא שלי קוראים אברהם ואמא שלי רחל.
ש. תמיד המשפחה גרה בבנגזי?
ת. כן. בבנגזי. תמיד גרנו ביחד.
ש. הייתה לך משפחה בטריפולי?
ת. כן. היו לנו בטריפולי דודות שלי, תאחיות של אבא שלי ואח אחד של אבא שלי ובבנגזי
היה דוד שלי, אח של אמא שלי עם הילדים שלו. גם לקחו אותם, למקום אחר.
אותנו לקחו לזיאזו.
ש. לפני שנגיע לתקופה הזאת ששלחו אותכם לזיאזו, ספרי על המשפחה שלך. כלומר, אפוא
גרתם, בשכונה יהודית?

- ת. גרנו ברחוב שגם ערבים היו גרים וגם יהודים וגם נוצרים, כולם גרים ביחד ברחוב. רחוב לא ארוך מדי, רחוב לא מי יודע מה, אנשים בממוצע, לא עשירים.
- אבא שלי היתה לו חנות, הוא היה חייט. היה הולך בבוקר וחוזר בצהריים. אמא שלי בבית תמיד. גדלנו ככה.
- ש. את יכולה לתאר את הבית?
- ת. בית גדול. היו 5 שכנים. בית בלי נג, פתוח. בלי ברזים, היתה באר עם מים מלוחים. פעם בשבוע הערבים היו מביאים לנו מים מתוקים בתוך כד. שמים בכד.
- ש. הייתם משפחה דתית?
- ת. היינו דתיים. שבת. ביום צום צמנו, אפילו יום צום של חצי יום צמנו.
- ש. איך דיברו בבית?
- ת. בבית דיברו בערבית. היה לנו קשה. לא מצב הכי נורמלי. לאבא שלי היה קשה מאוד להוציא את הפרנסה. היתה לו חנות, והוא בתור יהודי אין לו את הפרנסה. היה מתקן לחיילים האיטלקים את הבגדים. היינו חיים ככה.
- ש. את זוכרת גילויי אנטישמיות מצד האיטלקים או המוסלמים?
- ת. כן. כשהיתה חמלחמה ויצאו הגרמנים מבנגזי, הגרמנים יצאו ובאו האנגלים. אחר כך יצאו האנגלים ונשארת העיר 3 ימים בלי ממשלה, בלי כלום, אז התחילו הערבים והחיילים של האיטלקים פורצים את החנויות. אני זוכרת שאחותי היתה נשואה חודש, אז נכנסו לבית שלה ולקחו לה את כל הבגדים שלה. בעלה יצא, אז כנראה מישהו ירה ברחוב, אז הם זרקו את כל הבגדים ברחוב, בתוך הרחוב מצאנו את הבגדים של אחותי זרוקים ככה בתוך הרחוב. היה פחד. אחר כך באו עוד פעם האיטלקים. אחר כך יצאו האיטלקים ובאו האנגלים.
- ש. אבל לפני שהבריטים פלשו ללוב, האם את זוכרת גם לפני פרץ חמלחמה, גילויי אנטישמיות? התנכלו לכם?
- ת. באו וירו באבא שלי. כנראה שבזמנים האלה... אני לא זוכרת בדיוק את התאריכים. אני זוכרת שבאו חיילים גרמנים ובדיוק הוציאו את אבא שלי מהחדר ואני ככה באמצע החדר וירו בו, ממש ירו בו. אמרו לו לעמוד ככה, הפנים שלו ככה, אז אחותי באה ואמרה לו:

תירה בני, ולא באבא שלי. הוא אמר לה: לא. אנתנו רוצים רק גברים. אז מזלו שלא קרה לו כלום.

- ש. היית בבית ספר יהודי?
- ת. הייתי רק שנה אחת, רק בכיתה אי.
- ש. בבית ספר יהודי?
- ת. לא. זה היה ביחד. גם איטלקים היו שם.
- ש. והיו מקרים של התנכלות נגדך?
- ת. כן. נגד היהודים. לא אהבו יהודים. תמיד לא אהבו יהודים.
- ש. מה עשו הילדים? המורים? איך הם התייחסו אליכם?
- ת. המורים אף פעם, המורה היה איטלקי ואף פעם הוא לא בא לטובת היהודים. תמיד לא באו לטובת היהודים.
- ש. האם את גם זוכרת ממה שהיה נקרא גזרת שבת?
- ת. גזרת שבת שרצו שהיהודים יפתחו את החנויות בשבת.
- ש. אבא נאלץ לפתוח את החנות?
- ת. לא. אבא שלי אמר: בשום אופן, אפילו יחרגו אותי, אני לא אפתח. אני זוכרת שאבא שלי אמר ככה. אני לא יודעת אם היהודים פתחו או לא פתחו.
- ש. במאי 1940 האיטלקים מצטרפים למלחמה ליד הגרמנים. האם את זוכרת איזה חקיקה אנטי-יהודית שהוציאו את התלמידים מבתי הספר? האם הוציאו אותך מבית ספר?
- ת. אני זוכרת שהוציאו אותי. לא רצו שתלמידים יהודים ילמדו בבתי הספר ביחד עם הערבים ועם הנוצרים. אז אמא שלי אמרה: מה לעשות?
- ש. איך הם הוציאו אותכם מבתי הספר?
- ת. בדיוק באנו ללמוד והוא אמר: אין. היום אתם לא תלמדו.
- ש. המורה אמר?
- ת. כן, המורה אמר: היום אתם לא תלמדו יותר.
- ש. הבנת?
- ת. לא הבנתי. אמרתי: למה? הוא אומר: לא. זה לא שייך ליהודים. זה לא מקום של

היהודים. אתם לבו. יחיה לכם מקום אחר ללמוד. אז הלכנו הביתה. לא למדנו יותר.

- ש. ואז מה עשית כשלא הלכת לבית ספר?
- ת. ישבתי בבית. הרבה לא למדו. כמעט כולם לא למדו.
- ש. וההורים היו מודאגים ממה שקוררו?
- ת. תמיד היו מודאגים. אבל מה יעשו? אין לחם מה לעשות. אין לנו מדינה, אין לנו שלטון. אין לנו למי לפנות. יש לנו גדולים של היהודים אבל גם הם אמרו אנחנו מודאגים אותו דבר.
- ש. עד 1942 אתם נשארים בבית. את לא חוזרת לבית ספר.
- ת. ב-1942 חזרנו מויאדו. ב-1941 לקחו אותנו. ב-1942 החזירו אותנו. כשהחזירו אותנו היה יותר גרוע.
- ש. אז ב-1941 הם מרכזים אותכם?
- ת. כן, במחנה ריכוז.
- ש. איך אתם מגיעים למחנה ריכוז מבנגאוי? איך הם מוציאים אותכם? ברחוב? הם עוצרים אותכם? איך?
- ת. לא. מהבית למשאית עם ברוזנט, סגורה. נכנסנו כולנו, סגרו את הברזנט מאחורה ושני שוטרים עומדים מפה ומפת.
- ש. גרמנים? איטלקים? מוסלמים?
- ת. שניים גרמנים ושניים איטלקים.
- ש. את זוכרת איך הם חיו לבושים?
- ת. היו לבושים חאקי ויש לחם סמל פה ותכובע ככה וככה. שניים עם כובע ככה, מצטייה כזאת, ושניים עם כובע ככה גדול עם סמל הנשר.
- ש. כשהם הוציאו אותכם מהבית הם חיכו אותכם?
- ת. לא חיכו אותנו, אבל באכזריות, בקשיחות. כולנו היינו קטנים, כולנו נשים, 4 בנות ואמא. האח שלי היה קטן, רק בן שנה.
- ש. ואבא גם?
- ת. כן, הוא בא אתנו. בטח. אבא ככה וקרא תהילים באותו רגע. מי יודע לאן לוקחים אותנו?

לא יודעים לאן לוקחים. אחוזי מדברת איטלקית, אז היא שואלת את החייל, והוא אומר לה: נו, נו, תעלו, תעלו. למוות לא יקחו אותכם. לוקחים אותכם לאן שהם רוצים. אז עלינו. עזבו את הבית, עזבו את הכל.

- ש. ושום דבר?
- ת. כלום. עלינו ככה.
- ש. על המשאית היו עוד יהודים שהיכרתם?
- ת. מלא יהודים מבנגאזי.
- ש. שהיכרתם?
- ת. היכרנו מבוגרים וזקנים שכבר עכשיו לא בחיים. הרבה מבוגרים ומשפחות.
- ש. כמה נמשכה הנסיעה מבנגאזי למחנה?
- ת. אולי שלושה ימים.
- ש. נתנו לכם לאכול, לשתות?
- ת. נתנו לנו מים לשתות, נתנו לנו לחמים, משהו. אבל לא כל פעם.
- ש. אפוא ישנתם?
- ת. לא ישנו. ישנו באוטו. כולנו ככה יושבים עד שהגענו. לא הורידו אותנו. בכלל לא הורידו אותנו. לא עשו לנו תחנת ביניים, לא חוציאו אותנו, כלום, הכל סגור וכולנו בוכים: מתי נגיע? אפילו לא נתנו לנו לראות מהכיסוי, עד שהגענו. ושם נשכבנו.
- ש. כשהגעתם מי הוריד אותכם? הורידו אותכם?
- ת. לבד. היו חיילים למטה.
- ש. גרמנים? איטלקים? מוסלמים?
- ת. גרמנים, איטלקים, מוסלמים, הכל ביחד. ירדנו ועמדנו עד שחילקו אותנו.
- ש. איך חילקו אותכם?
- ת. למשל כל 30 איש, 50 איש הכניסו אותנו למחנה. חילקו אותנו ונתנו לנו שמיכות שחורות.
- ש. בתוך המחנה היו כמה מחנות?
- ת. לא. זה מחנה אחד וזה כמו מחנה צבא, יש בו ביתנים-ביתנים, וגדר גבוהה. הכניסו אותנו לשם. כל אחד בביתן. בביתן אין בו שום דבר.

- ש. מעי?
- ת. לא. זה היה דוקא מבטון.
- ש. מה היה בתוכו?
- ת. כלום. סתם קיר. בלטות גדולות. עשינו עם חבלים הפרדה בין משפחה למשפחה עם שמיכה שחורה וישנו. התכסינו עם שמיכה אחת כל המשפחה או 2 שמיכות. בלילה קר מאוד היה שם, זה הריס.
- ש. בתוך הביתן שלכם כמה משפחות היו? לא רק המשפחה שלכם.
- ת. לא. היו כמה משפחות. אפילו שאנחנו אנשים שלא היכרנו את כל השכנים בעיר, היו שם זקנים, זקנות, ילדים קטנים, בחורים צעירים, בחורות צעירות, כולם נכנסים, בלי בגדים. בכל מה שהם הלכו הם שם נשארו בזה כל הזמן. היה מאוד קשה. ממש קשה.
- ש. היה מישהו אחראי על ביתן או על קבוצות של ביתנים?
- ת. לא. כל פעם בא אלינו הייל אחר. היה מישהו שהיה מרשל, המרשל הנדול שלהם. אז זה בא כל פעם מתי שהוא בא לביקורת, הוא מסתכל, רק הוא מסתכל וחולך. אבל ככה יש מי שחולה, אז יש ביתן כמו בית חולים ויש חדר של המתים, אז אפילו מי שחולה ועוד הנשימה יוצאת ועוד חי, הם לוקחים אותו לחדר המתים ומשאירים אותו על הרצפה, עד שהוא מת, בלי אוכל, לא שתיה, לא אוכל, לא תרופה, לא כלום. הוא מתייבש ומת.
- ש. הם נתנו לכם לעבוד?
- ת. לא. מה פתאום? מי עובדו כלום. יבשים. שנה ושלושה חודשים יבשים. לא עבודה ולא אוכל. זה היה כמעט שנה וחודש. בחודשיים האחרונים באו האנגלים והוציאו אותנו משם. אבל שנה וחודש עם הנרמנים והאיטלקים היינו יבשים מכל דבר. אפילו ללכת לטריפולי שהיה קרוב משם, ויש לנו שם קרובי משפחה, לא נתנו לנו לצאת.
- ש. מה אמרו בביתן? על מה שוחחו האנשים?
- ת. עד מתי נישאר פה? אפוא נלך? עם מי נדבר? מי יודע מה יש שם על ההר הגבוה הזה? למה המשפחות לא באים לבקר אותנו? בטח אף אחד לא יודע אפוא אנחנו זרוקים. לא לימודים, לא השכלה, לא אוכל טוב, לא לבוש, לא אחראי, לא כלום. אתה נמצא בכלוב.
- ש. ונתנו לכם לצאת מהביתן?

- ת. כן. היינו יוצאים, אבל לא רחוק. לאן ללכת? זה רחבה וכל הביתנים מסביב.
- ש. לא היו כאלה שרצו לברוח מהמחנה?
- ת. לא יכולים לברוח, למה יש שוטרים מכל הצדדים. הגדר הוא ממש גדר עם חוטי ברזל ונבזה גבוה. כל 10 מטר אתה מוצא שוטר סודני עם רובה גדול כזה. הם כל הזמן יושבים והרובת על ידם עומד, ואנחנו רק מסתכלים מרחוק. מסתכלים כאילו אנחנו בבית סוהר.
- ש. ואנשים המשיכו לשמור על המסורת, שבת, חגים וכ"ז
- ת. כן. הם צמו והכל.
- ש. את זוכרת איך היה פסח במחנה?
- ת. אני לא חושבת שהיה פסח במחנה, כי בזיוק אחרי פסח לקחו אותנו. אני חושבת שפסח אחד עשו שם, אבל פסח שעשו האנגלים כבר באו והעבירו אותנו לרביין. אז באו המשפחות.
- ש. יום הכיפורים את זוכרת?
- ת. יום הכיפורים היה שם. אמרו לנו שזה יום כיפור וצמנו.
- ש. אנשים התפללו?
- ת. התפללו, בטח. בבגזי כולם היו דתיים. כולם שמרו. יש כאלה שהביאו ילדים מתים, מסכנים סבלו מהריון, יש כאלה בחורים צעירים שהיה להם צער ומתו. הרבה צעירים מתו שם, הרוב צעירים, מרעב, מצער.
- ש. את יכולה לספר מה קרה לעין שלך?
- ת. כן. אני יצאתי וראיתי את החיילים.
- ש. יצאת מהביתן.
- ת. כן. יצאתי ופעם גזרו לי את השערות.
- ש. למה גזרו לך את השערות?
- ת. סתם. אני עומדת ומשחקת עם אחותי ובאו מאחורי וגזרו לי את שתי הצמות שלי. התחלתי לבכות ולצעוק. כשיצאתי פעם שנייה אז ראיתי את שני החיילים באים, אז פחדתי מהם והתחלתי לרוץ ונפלתי, אז השפיץ של הגדר חתך לי בעין, והתחיל לרדת ממש מים מהעין שלי, הלכתי לאמא שלי ואמרתי: העין שלי, העין שלי. מה היא עשתה לי? שמח

לי קצת מים. לא רופא, לא קופת חולים. אז נשארתי עם עין פגועה. אחר כך הכלב. בדיוק היה לו כלב אחריו, כלב כזה גדול. אז אני רצתי והוא רץ אחרי ואיך הוא הפיל אותי למטה, יש לי פה צלקת. הייתי כמעט 8 חודשים עם מוגלה ברגל. לא קיבלתי לא חיסון, לא כלום. עד שבאתי לבגזי וטיפלו בי.

ש. כלומר לא היתה מרפאה במקום.

ת. היתה מרפאה, אבל איזה מרפאה? לא תרופות, לא רופא. איזה אח היה שם, אבל מה חוץ נותן לך? קצת יוד, קצת אלכוהול. לא כלום. זה סתם טיפול. סתם בלוף. לא משהו רציני. כלום לא היה. היה סבל, סבל וסבל. עכשיו כשאני נזכרת בימים ההם, אני אומרת: איך סבלנו? איך היינו ככה? איך אהנו חיים עד עכשיו מהסבל שסבלנו? זה היה זיכרון.

ש. חשבתם שאתם תשתחררו מהמחנה?

ת. לא חשבנו. לא חשבנו אף פעם.

ש. לא שמעתם הפצצות של הבריטים?

ת. לא. לא שמענו. שום דבר. זה היה חריש, אני חושבת שסוף העולם זה היה. היה מקום גבוה או נמוך. זה היה הר כזה.

ש. איך שמעתם שהבריטים מתקרבים?

ת. אמרו לנו ככה: היו לנו בתי שימוש בתוך, אז איזה אישה הלכה לבית שימוש והיא שמח תתיכתי בד על הבית שימוש, אז היא רואה את האור החזק הזה כמו במשטרה, בדיוק חדליקו לה בבית שימוש על הפרצוף שלה. היא התחילה לצעוק, והיא מסכנה יצאה בריצה ואמרה: מישהו הדליק לי אור חזק בעיניים שלי. בא איזה יחודי ואמר לה: אל תפחזי. זה אנגלי. הוא היה בבית קפה שם והוא היה כל הלילה שם, והוא אמר למלצרית בגרמנית: איך היתודים פה? אתם מענים אותם? או שאתם נותנים להם מה שהם רוצים? היא אמרה לו: אל תדאג, אהנו מענים אותם ועושים להם זה וזה. אחר כך, לפנות בוקר, הוא שילם לה כסף אנגלי. היא אמרה לו: מה? אתה אנגלי? הוא אמר לה: אל תדאגי, לקחתי ממך את כל האינפורמציה ואל תדאגי. אחרי שלושה ימים אמרו לנו שהבריטים הגיעו.

ש. כשהבריטים הגיעו, האיטלקים ברחו?

ת. אני לא יודעת. אני לא ראיתי אפוא האיטלקים התפזרו. כשבאו האנגלים באו גם יהודים

מהבריגדה. גם יהודים היו חיברו עם הגברים שם זברים חשובים, בבגזי. אמרו לנו: אנחנו כבר מוציאים אותכם מכאן. הביאו לנו אוכל. הביאו לנו ביסקויטים, הביאו לנו תמאה, הביאו לנו חלב. הביאו לנו קקאו. באמת הביאו לנו שקיות גדולות. החדר התמלא עם אוכל. נתנו לנו שמיכות עבות.

ש. היה פקיד שרשם את כל השמות של כל אלה שנמצאו במחנה? את זוכרת מרשם כזה?
 ת. אני לא זוכרת, אבל היו הרבה סידורים ככה בין האנשים הנדולים. רצו במחנה אחד, התרכזו שם עם כמה חיילים אנגלים ויהודים ביחד וגם תאנשים הנדולים שלנו, זאת אומרת אלה שהיו סוחרים, אז ביחד שם. והביאו לנו מכוניות ולקחו אותנו לצד השני.

ש. אפוא זה הצד השני?

ת. רביץ. ישבו שם, מתנה יפה, טוב.

ש. היו עוד יהודים מעוד מחנות?

ת. כולנו שהיינו שם.

ש. אבל לא ממחנות אחרים?

ת. לא ממחנות אחרים. העבירו את כולנו לצד השני. לקחו אותנו לאמבטיות חמות. כל יום שישי שמו נפט על הראש שלנו שירידו לנו את כל המחלות.

ש. כינים?

ת. כן. כי שם לא היה כלום. היו שמים לנו נפט על הראש אחרי אמבטיה חמה. היו לוקחים את כל הבגדים שלנו ומחליפים עם בגדים אחרים, מכניסים את זה באוטו גדול לחיטוי. כמו כולירע. כמו אחרי מחלת כולירע. היו לנו חדרים נחמדים עם מיטות. היו סדינים. היה אחרת לגמרי. זה היה כמו בית חולים. נקי.

ש. האם היה טיפול מיוחד רק לילדים? הם לקחו רק את הילדים והתחילו לשחק אתכם ולעשות פעולות?

ת. אפוא? מתי?

ש. במחנה השני.

ת. לא. מה פתאום? דוקא לא היה יחס לילדים בכלל. בכלל לילדים לא התייחסו. ילד בוכה, אפילו אחראי עובר לידו, הוא רוצה להרוג את הילד שהוא בוכה או משחן.

- ש. במחנה זיאדו.
- ת. כן. בזיאדו לא סבלו את הילדים. לא היה יחס לילדים.
- ש. אבל במחנה השני של הנריטיס היה טיפול מיוחד לילדים?
- ת. לא. כולם ביחד. התייתסו לכולם ביחד. לקחו אותנו. את הילדים לקחו ביחד והכניסו אותם לדוש אחר והגדולים בדוש אחר. אני זוכרת שהילדים היו צועקים ומבסוטים ושמחים ומשחקים עם המים התמים. ככה כל הזמן, שעות.
- ש. גם את?
- ת. כן. גם אני. הייתי כל כך שמחה. אפילו שעה הייתי בדוש החם. אבל אחרי שהיינו יוצאים, היו שמים לנו את חנפט על הראש, זה היה כזה מנאס. לצאת אחרי המים החמים והסבון. אמר לי החייל: חייבים, כי היו לכם מתלות.
- ש. במחנה תבריטי תתיידדת עם עוד ילדים?
- ת. לא. תמיד כל אחד בחדר שלו. כאילו תקף אותנו פחד כזה. לא יוצאים, לא מסתובבים. רק באה החשכת, אנחנו כולנו בחדר.
- ש. כמה זמן נשארתם במחנה השני?
- ת. שלושה חודשים ובמחנה הראשון שנה וחודש.
- ש. את יכולה לתאר את המחנה השני?
- ת. זה נראה כמו בית חבראה, בניינים יפים עם מדרגות. חדרים יפים. עם בלטות יפות. לא כמו שם. בכלל אחרת. זה הבדל של שמים וארץ.
- ש. תארי יום רגיל במחנה השני. מתי קמתם? מה אכלתם? מה עשיתם?
- ת. קמנו מתי שרצינו. קמנו אפילו בצהריים. עד הצהריים אצטנו יכולנו לישון במחנה השני, כי היה לנו כסף. היו שמיכות. חם לנו, מיטה טובה. קמנו ואמא נתנה לנו חלב או תה או קקאו או כסקוויטים לאכול. היו לנו מספיק ביסקוויטים. נתנו לנו כל פעם 3-4 קופסאות. היה לנו הכל. אבל שם כלום.
- ש. איך קראו למחנה השני?
- ת. רביין. המחנה הראשון זיאדו ואפוא שהעבירו אותנו זה מחנה רביין. לקראת החזרה לבנגוי הביאו אותנו לרביין, זה התחנה השנייה לחזור הביתה.

- ש. אתם נשארים שלושה חודשים במחנה הזה.
- ת. כן. נשארו שלושה חודשים במחנה.
- ש. איך הם הדיעו לכם שנגמר, ועכשיו אתם צריכים לחזור לבנגזי?
- ת. באו החיילים האנגלים וגם לא יצאו מהמחנה הזה. גם לא היה לנו חופשי. היו הסוחדים שם, היו שומרים בפתח, אחד פה ואחד פה, עם הרובה. לא נתנו לנו להתפרע בחוץ. כנראה כדי לרכז אותנו כדי לחזיר אותנו הביתה. אף אחד לא נכנס אלינו. אם באים אורחים מטריפלי לא נכנסים. רק אם מישחו רוצח לתת מכתב למשפחה או משהו.
- ש. אבל יום אחד יש מישחו שאוסף אותכם באיזה חצר ואומר לכם: עכשיו אנחנו מסייעים אותם לבנגזי
- ת. האנגלים באו ואמרו: בתאריך זה וזה אנחנו מחזירים אותכם הביתה. אנחנו פחדנו. אמרנו: רק שלא יקחו אותנו לאיזה מקום אחר. אמרו לנו: לא. לבנגזי. העבירו אותנו עם אוכל ועם שתיה והיו משאיות פתוחות. היו לנו שומרים, בלי פחד. ראינו כבר את... לא כמו בפעם הקודמת כשלקחו אותנו וסגרו אותנו בחושך. חושך ממש במשאית. לא רואים כלום. אפילו חריץ קטן אתה לא יכול לראות. אבל בחזרה כבר לא..
- כשחזרנו שאלנו על פלשתינה, על ארץ-ישראל, שאולי נלך משם ישר לארץ-ישראל. היו אנשים מחברים שירים.
- ש. כשחזרתם לבנגזי, איך האוכלוסייה המקומית קיבלה אותכם?
- ת. הערבים?
- ש. ערבים, איטלקים.
- ת. לא התייחסו אלינו בכלל.
- ש. גם לא שדדו את הבתים של היהודים?
- ת. שדדו. לא היו לנו בתים. הבתים שלנו לקחו אותם, הכל. הכל מחדש עשינו.
- ש. כשחזרתם ראיתם את הבית ריק?
- ת. ריק. לא היה לנו בית כבר. זה היה בית בשכירות. כשחלכנו לראות לא היה לנו בית. כבר ערבים היו גרים בו. כלום לא היה לנו. שום דבר. הכל התחלנו מחדש.
- ש. אז אמא נרתם?

- ת. גרנו ברחוב Via lanisete, רחוב קטן כזה. בית בלי גג. גרנו לבד.
- ש. בתור ילדה חזרת לבית ספר?
- ת. לא. בגלל העין שלי. רצו לקחת אותי לבית ספר של הנכים וזה רחוק. עם הערבים והנצורים ביחד. אמא שלי אמרה: לא. אני לא אתן לך ללכת לבית ספר רחוק. לא רצו לקבל אותי בגלל העין. לא למחתי. למחתי קצת עברית מתי שבאו מהבריגדה אלינו. שיעורי ערב קצת, גם לא מי יודע מה. ככת נשארתי.
- ש. מתי שמעתם על סוף המלחמה?
- ת. היינו בזיאדו בסוף המלחמה. כשתזרנו זה היה כבר סוף, היה 1943, סוף 1943.
- ש. אבל הייתם שמחים.
- ת. היינו שמחים שאין מלחמה. בטח.
- ש. מתי שמעתם על גילויי השואה באירופה?
- ת. חיהודים כבר הודיעו לנו שעשו לנו בבית חכנסת בתלמוד תורה, היינו הולכים לשם ללמוד שיעורי ערב, היו מספרים לנו שיש נזירה על חיהודים ושחרגו אותם הגרמנים בגטאות וטוב שאנחנו חזרנו בשלום. תראו מה קרה. התחלנו לבכות וצמנו והתפללנו. עשו תפילה מיוחדת בשביל היהודים שרצחו אותם. היה עצב. היתה ממש טרגדיה. בשביל העם היהודי זה היה פחד גם. אמרנו: אולי הם הרגו אותם שם ויבואו ויחרגו אותנו גם פה. יגמרו את היהודים בעולם.
- ש. בתור ילדה שמעת על יישוב ארץ ישראל, שהיהודים התחילו לבנות מדינה?
- ת. כבר יותר מאוחר שמענו על זה. קודם שמענו מהערבים שחיו שולחים בחורים צעירים משם והם מתים במלחמה. היו אומרים לנו שהם מתים במלחמה של הפלשתינאים, של הציונים. אנחנו לא ידענו מה זה ציונים ומה זה פלשתינאים. חשבנו שזה כנראה עם כזו פרימיטיבי. לא היינו פתוחים לדברים כאלה, שחיו לנו לימודים. ככה אנחנו כמה אלפי יהודים בין ערבים ואיטלקים. יש מעטים שהם למדו באמת. אבל הרוב לא למדו. אז אמרו לנו שיש הגנה, זה הערבים השכנים שלנו אמרו, יש ציונים שקוראים להם הגנה והם הורגים לנו את החורים שלנו שהולכים מפה, אז הורגים אותם. אני אומרת: מה זה הגנה? איך היהודים הורגים את הערבים? הם אומרים: לא אתם. אתם יהודים טובים,

אבל שם הציונים יהודים רעים. הם רוצים לחסל את כל הערבים. לא האמנו. עד שיום אחד בא איזה ערבי, בן אדם חשוב והוא אמר, הם היו שומעים ברדיו חדשות: את ידעת שאתם תנצחו היהודים. אמרתי: במה? אז אמר לי: תנצחו את המלחמה נגד הערבים. הנה כבר פלשתינה בידיים שלכם. עד שערב אחד אנחנו יצאנו והיהודים כל אחד אומר לשני מזל טוב, מזל טוב. שאלתי: בשביל מה מזל טוב? אמרו: בשביל מזינה יתחית. שמחנו. הערבים שנאו אותנו. כל מי שרוצה לנסוע עם דרכון, כי היה צריך דרכון, אז כולם ככה יורקים בצד, כאילו שהיהודים לא שווים.

ש. אחרי המלחמה היו פרעות בבנגזי נגד היהודים?

ת. לא כל כך.

ש. התנפלויות נגד היהודים?

ת. היה קצת, אבל לא כמו בטריפולי. בטריפולי היה רצח. אנחנו רק משפחה אחת הרגו אותה, זקן והבת שלו.

ש. בבנגזי?

ת. כן. בבנגזי. שמרנו. סגרנו עלינו את הדלתות ולא יצאנו.

ש. אחרי השחרור אבא המשיך לעבוד בתור חיט?

ת. אבא שלי עבד בבית. הוא לא היה כבר בחנות. הוא הביא את כל המכונות שלו ועבד בבית, בחצר. מי שבא, קליינט שבא, היה בא הביתה, עושה לו משהו. כי הוא פחד כבר להיות בחנות. כי הערבים חיפשו אותנו אפוא שאנחנו. תמיד היו אומרים לנו: יתחדי כלב! לא סימפטו אותנו.

ש. ב-1949 אתם עולים לארץ.

ת. כן. ב-1949 עלינו ארצה.

ש. את זוכרת?

ת. באנו באנייה ימזקסיי, לא זרד היס, דרך הסירות, לא. אחי ברח דרך הסירות. אנחנו לא. אנחנו באנו באנייה הראשונה שיצאת מטריפולי.

ש. כל יהודי בנגזי עולים לארץ.

ת. כן. כולם באו לארץ. הם אהבו את הארץ. אהבו את החופש כבר. אהבו את הציונות. אנחנו

היינו ממש ציונים. באנו לארץ, מה היה לנו? מעברה. הייתי כמעט 12 שנים במעברה. אני באתי בת 16 וחצי וכשיצאתי משם הילד שלי הגדול היה בן 14.

ש. האם את רוצה להוסיף עוד דבר?

ת. אני סבלתי כל כך הרבה. עד היום העין שלי אני בכלל לא רואה עליה, והרגל שלי גם כן בקושי, הברך שלי פגועה. עד היום תזת אף אחד לא הכיר בי. קיבלתי לפני 30 שנה אולי 500 מארקים ששלחו לי, וזהו. יש אנשים שקיבלו. אני כלום. אני מטפלת בזה ונתנו כסף, 100 שקל אמרו לי לשלם, וכלום, עד היום הזה אף אחד לא מכיר אותי, עם כל הסבל זה שסבלתי. זה טראומה לכל החיים.

בשבע שמתחיל יום תשואח אנחנו בוכים כמו ילדים קטנים על זה, כי אנחנו גם היינו בזה, גם ראינו ימים שחורים כאלה. גם היינו רזים ככת, רזים כמו מקל, בלי אוכל. הייתי קורעת את השמלה של אמא שלי ואומרת: אני רעבה, תני לי לאכול. אז אמא שלי הייתה בוכה ואומרת: מה יש לי לזת לך? היו נוהגים לנו חתיכת לחם קטנה, הכל ירוק, עובש בפנים. היינו אוכלים את זה כמו סוכריות. אין לנו אחרת.

עם כל זה, עד היום הזה אף אחד לא הכיר בנו.

ש. תודה רבה

סוף הראיון